

	<i>İstihsal</i> (1)	<i>Nüfus</i> <i>artışı</i>	<i>Nüfus başına</i> <i>gelir</i>
1938	100	100	100
1939	108,5	102	106
1943	101,5	107	95
1944	100	108	93

(1) Tatbik edilen ponderasyon emsalleri şunlardır:

Ziraat	61
Sanayi	31
D. D. Y. ve Dz. Y.	3
İthalât	5
	100

Vedat Eldem

BERTRAND NOGARO: LA VALEUR LOGIQUE DES THEORIES ECONOMIQUES

I

Paris Hukuk Fakültesi Profesörlerinden *Bernard Nogaro*'nun yeni bir kitabı çıkmıştır: «*La valeur logique des théories économiques*».

Nogaro, bu küçük kitapta, *Ricardo*'dan *Keynes*'e kadar, muhtelif iktisatçıların nazariyelerine esas tuttıkları unsurları kısaca gözden geçirmektedir. Fakat «*La valeur logique des théories économiques*» bir doktrin hülâsası sayılamaz. Eserin gayesi, nazariyeleri izah etmek değildir. Müellif, sadece, iktisatçıların niçin ve nasıl hataya düştüklerini araştırmaktadır. Kitap, iktisat nazariyeleri hakkında umumî bir kıymet hükmü mahiyetindedir. *Nogaro*, iktisadî fikir cereyanlarını şahsî kanaatlerine göre kıymetlendirmektedir. *Esere tenkit ruhu hâkimdir*.

Nogaro, iktisatçıların hatâyâ düşmelerine ve nazariyeler arasındaki âhenksizliğe başlıca sebep olarak, *metod meselesini* göstermektedir. Müellife göre, iktisadî meseleleri istidlâl usulüne dayanarak izaha çalışan ilim adamları, şümülû mahdut hâdiselerden umumî temayüller çıkarmak temayülündedirler. Nazariyenin kaynağını teşkil eden hâdiseler hakkında yanlış teşhis konması, bazı unsurların ihmal edilmesi, hakikatlerin önceden yerleşmiş kanaatlere göre tefsir edilmesi ve müphem tâbirlere dayanarak fikir oyunları yapılması bir çok eserlerin kıymetini düşürmektedir.

Nogaro, istikra ve müşahede lehinde bariz bir tercih göstermektedir. Kanaatince, istikra veya istidlâlden birini veya diğerini «*a priori*» olarak

mahkûm etmek doğru değildir. Lâkin istidlâl usulü güçtür ve kuvvetli bir entellektüel disipline ihtiyaç göstermektedir. İstidlâl suretile faraziye kuran ilm adamlarından çoğu, mûta'larını seçerken veya muhakeme yürütürken hatâya düşmüşlerdir.

İstidlâl, fikir adamlarını önceden belirmiş kanaatlerin tesiri altında bırakmaktadır. Halbuki nazariyeci, hâdiseler karşısında tarafsız kalmalıdır. Tetkik mevzuu ile alâkalı malzemeyi eksiksiz ve tarafsız olarak toplamak icap eder. Malzeme tamamlandıktan sonra da hayal mahsulü tefsirler yapmamak ve ihtirasa kapılmamak lâzımdır. Müellif, eserlerinde samimî olmalıdır. Mücerret bir mevzuu tetkik ederken nazariyat âleminin şahikasına yükselerek hâdiselerin tezkibinden masûn kaldığı vakit, kendini ve başkalarını aldatmağa çalışmamalıdır.

Müşahedeleri esas tutan müelliflerin hatâ yapmak ve hakikatten ayrılma ihtimali daha zayıftır. *J. B. Say*'in belirttiği gibi, iktisatçı nazariye kurarken hâdiselerden tecerrüt etmediği takdirde, muhakemesinin seyrini daimî bir kontrole tâbi tutmak imkânına sahiptir.

Nogaro, istidlâl suretile nazariye kuran müelliflerin hatâlarını göstermek maksadiyle muhtelif misaller vermektedir. Sırasıyla başlıcalarını gözden geçirelim.

II

1 — *Nogaro*'ya göre, «*Miktar nazariyesi*», doktrin tarihindeki birçok hatâların hareket noktasını teşkil etmektedir. Bu nazariye *eksik bir müşahede mahsulüdür*. Tedavüldeki para hacmi genişlediği vakit fiyatların yükseldiğini gören birçok iktisatçılar, para kıymetinin riyaî bir kat'iyetle tedavül hacmine bağlı bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Halbuki fiyatlar üzerinde tesir yaratan âmil, münhasıran mevcut mal ve para stokları arasındaki nisbet değildir. *David Hume* ve *Irving Fisher* kambiyo rayiçlerinin, fiilen tedavül eden para hacminin ve tahakkuk eden mübadele miktarının tesirlerini gözden kaçırmışlardır. *David Hume*, para miktarındaki değişikliklerin arz hacmi üzerinde reaksiyon uyandırabileceğini ve tedavül hacmi daraldığı vakit bir fiyat mukavemeti husule gelebileceğini hesaplamıştır.

2 — Dış ticaret muvazenesi hakkındaki klâsik İngiliz nazariyesi, miktar tahavvülleri mefhumuna dayanmaktadır. Bu nazariyenin esasını teşkil eden prensip, fiyatlar ucuzladığı vakit hariçten mal talebinin arttığını farzetmektedir. Fakat fiyatların düşmesi neticesinde mal arzının daralacağı ve arzın daralmasından ihracat hacminin müteessir olacağı düşünülmemektedir. Arz ve talep kanunu ile dış ticaret nazariyesi arasında bir tenakuz vardır.

Fiyatlar ucuzladığı vakit ihracatın genişlediği ileri sürülmektedir. Ucuz fiyatla fazla miktarda mal satıldığı takdirde, ihracat fazlası hasılat farkını karşılayabiliyor mu? Dış ticaret nazariyesinde bu nokta meçhul bırakılmıştır.

3 — *Ricardo* da miktar nazariyesinin tesiri altında kalmıştır. 1797 de Büyük Britanya harbe girdiği vakit, banknotların altına çevrilmesi tatil edilmiş, para tedavül hacmi genişlemiş, fiyatlar yükselmiş ve altın prim kazanmıştı. *Ricardo* bu hâdiseyi miktar nazariyesine göre izah etmiştir. *Ricardo*, para kıymetindeki düşüklüğe sebep olarak, tedavül hacminin genişlemesini göstermektedir. Halbuki tedavül hacminin genişlemesi, para kıymetini düşüren âmillerden yalnız bir tanesidir. Para kıymetinin düşmesi, daha başka sebeplerden de ileri gelebilir ve muhakkak surette fiyatların yükselmesini icap ettirmez. Nitekim *Ricardo*'dan bir asır sonra «Peseta» düşürüldüğü vakit, İspanyada fiyatlar yükselmemiştir. *Ricardo*, tedavüldeki «kaime» bolluğunun para kıymetini düşürdüğünü zannetmiştir. Halbuki pahalılığın ve kıymet düşüklüğünün hakikî sebebi, İngiltere Bankası banknotlarını altına çevirme ameliyesinin tatil edilmesidir. *Tooke*'nin belirttiği gibi, banknotları çevirme ameliyesi durduğu vakit, altın prim kazanmış ve ithal malları pahalılaşmıştır. Fakat pahalılık nisbeti hiçbir vakit emisyon hacmine tâbi olmamıştır.

4 — Miktar nazariyesine göre, çift metal sistemlerinin ârızasız işlem kabiliyetinden mahrum bulunmaları lâzım gelirdi. Bu kanaat, 1790 yılında «*Comité des Monnaies*» tarafından da açıkça belirtilmiştir. Fakat buna rağmen çift metal sistemi, milletlerarası para münasebetlerine üç çeyrek asır süren bir istikrar temin etmiştir.

Para kıymetini tayin eden âmiller, mal değerini tayin eden unsurlardan farklı bir karakter taşırlar. İhtiyaç ve faide nisbetleri, mal talebinin hudutlarını tayin eder. Para talebi ise, hudutsuzdur. Paranın esasını teşkil eden maden maktu bir fiyatla ve hudutsuz miktarda sürülebilir. Bir mal bollaşınca ucuzlayabilir. Fakat aynı vaziyet, para için varit değildir. Gümüş serbest basılan bir para olmak vasfını muhafaza ettiği müddetçe, ucuzlamamış ve altına nazaran kıymetini muhafaza etmiştir. Ancak 1873 den itibaren, çift metal sistemlerinin kalkmasıyle gümüş kıymetten düşmüştür.

Klâsik nazariye, gümüşün ticarî fiyatı para kıymetine denk geldiği müddetçe, çift metal sistemlerinin ârızasız işleyebileceğini söyler. Klâsik müellifler, çift metal sistemleri yürürlükte kaldığı müddetçe, gümüşün ticarî fiyatlarında düşüklük husule gelebileceğini anlamamışlardır. Bugün hâlâ, çift metal sistemlerinin gümüş istihsal ve arzının aşırı derecede artması yüzünden terkedildiği ileri sürülür. Bu düşünce doğru değildir.

Çift metal sistemini tatbik eden memleketlerdeki darphanelere gümüş hücumu, hakikatte, hesap muvazenesinin aleyhe dönmesinden husule gelen bir vakıadır.

5 — *Jean Bodin*'den itibaren, birçok iktisatçılar, pahalılığı para kıymetindeki düşüklüğe bağlı bir hâdise olarak görmeği itiyat edinmişlerdir. 1929 buhranından az önce, fiyatlarda düşüklük temayülü belirlediği vakit, *Gustav Cassel* ve *Henry Strakosh*, ödeme vasıtalarının kifayetsizliğini ve altın stoklarının bölünüşündeki muvazenesizliği ucuzluğa sebep olarak göstermişlerdir. Aşırı istihsal hâdisesinin tesirine kıymet vermemişlerdir.

Miktar nazariyesine bel bağlayan müellifler, istihsal hacmindeki değişikliklerin rolünü dikkate almamışlardır. Tetkiklerini fiyat hareketleriyle altın imraratı arasındaki nisbeti tesbite hasretmişlerdir. Gümüş para tedavülü, 1873 tarihine kadar geniş bir saha işgal ettiği halde, yalnız altın stoklarının müşahede mevzuu olarak ele alınması bir eksikliktir. Esasen altın stoklarındaki artışla fiyat hareketleri arasındaki uygunluk, miktar nazariyesini tamamiyle teyit edici mahiyette değildir.

6 — *Augustin Cournot*, kambiyo fiyatlarındaki dalgalanışları tediye muvazenesinden ileri gelen bir vaziyet olarak göstermektedir. Bu nazariyeye göre, döviz kıymetlerini arz ve talep miktarları tayin eder. *Cournot*, döviz fiyatlarındaki dalgalanış nisbetini gösteren bir «kambiyo emsali» mefhumu yaratmakla, milletlerarası ticarî ödemelerin mekanizmasını anlamadığını göstermiştir.

Cournot, kambiyo nazariyesini umumî hesap muvazenesini gözönünde tutarak kurmuştu. Fakat kambiyo rayıçları borsada günü gününe ve hattâ bir andan diğerine değiştiği cihetle, bu kadar kısa vadeli dalgalanışlarda umumî hesap muvazenesinin rolü olamayacağı âşikârdı. Bu itibarla müellif, kambiyo borsasındaki rayıç değişikliklerinin günlük ihtiyaçlar karşısında tekarrür eden emsallere bağlı bulunduğunu kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Cournot'nun haricî borç ve alacaklar arasındaki farkı telâfiye hizmet eden bir takas mekanizması bulunduğuna dair ileri sürdüğü faraziye hakikate aykırıdır. Çünkü kambiyo fiyatları teşekkül ettiği anda, borsada kıymet emsallerini riyazî bir kat'iyetle tayine yarayacak bir malûmat yoktur.

7 — *Léon Walras*'a göre, serbest rekabet şartları altında teşekkül eden bir muvazene fiyatı vardır. Muvazene fiyatı; arz ve talep miktarlarının birbirine müsavi bulunduğu noktada teşekkül eder. Piyasa mübadeleleri, daima muvazene fiyatına göre cereyan etmek temayülündedir. Muvazene fiyatından inhiraf, ancak ârizî ve muvakkat mahiyettedir.

Léon Walras, muvazene fiyatı hakkındaki nazariyesine hareket noktası olarak trampayı almaktadır. Müellif, müteaddit alıcı ve satıcıların karşılaştıkları ve mübadelelerin para kullanılmaksızın cereyan ettiği bir piyasa tasavvur etmektedir. Trampa sistemi, mübadele şartlarını tayine hizmet eden bir ölçü değildir. Çünkü buğday ile yulaf değiştirilirken, yulaf fiyatı düştüğü takdirde, taraflardan biri vermeğe rıza gösterdiği buğdaya mukabil ihtiyacından fazla yulaf kabul edemeyecektir. Zira muayyen bir mal nevine karşı duyulan ihtiyaç ve istek mahduttur. Halbuki satıcı hiçbir vakit fazla parayı reddetmez. Trampa sisteminde, arz fiyatı ziyade talep miktarına bağlıdır.

Walras'ın fiyat nazariyesi, fiyatlar ile miktarlar arasında riyazî bir bağlılık bulunduğunu farzetmektedir. Bu nazariyede, *J. Baptiste Say*'ın fiilî talep ve fiilî arz dediği unsurlar dikkate alınmamıştır.

8 — *Léon Walras*'ın para hakkındaki fikirleri de miktar nazariyesine dayanmaktadır. Müellif, para vazifesi gören maddenin kıymetini tayin eden üç unsur bulunduğunu söylemektedir: 1) Altın ve gümüşün *mal* olarak ifade ettikleri faide; 2) altın ve gümüş stokları; 3) altın ve gümüşün *para* olarak ifade ettikleri faide.

Metallizm sisteminde, altın veya gümüşün mal olarak haiz oldukları değer, paranın kıymeti ile birleşmek temayülündedir. Altın veya gümüşün para olarak ifade ettikleri kıymet, mevcut stoklar ile ödeme vasıtaları arasındaki muvazeneye bağlıdır. Tedavüldeki para hacminin genişlemesi veya daralması, pahalılık veya ucuzluğa sebebiyet vermektedir.

Walras, miktar nazariyesine piyasanın para ihtiyacı mefhumunu ilâve etmiştir. Müellifin fikirleri hakkında, miktar nazariyesi aleyhinde ileri sürülen tenkitler tekrarlanabilir.

9 — *Bertrand Nogaro*, yanlış bir müşahedeye dayanan istidlâl mahsulü nazariyelere diğer bir misal olarak *Keynes*'in iş, faiz ve para hakkındaki fikirlerini göstermektedir. *Keynes*'e göre, tasarruf hacmi, yatırım miktarına bağlıdır. Yatırım miktarını, sermayenin marjinal müstahsiliyeti tayin eder.

Bertrand Nogaro, tasarruf ile yatırım miktarının birbirine müsavi olamayacağını belirtmektedir. Çünkü tasarruf hasılasının tamamı yatırım işlerinde kullanılamaz. Müteşebbis «auto-financement» suretile de sermaye yatırabilir ve bankalar «mevduatı kredi yaratır» (*loans make deposits*) sistemine dayanarak yeni yatırım sermayesi yaratabilirler.

Keynes'in teoremi, satışa arz edilen istihsal vasıtalarının tamamıyla sürüldüğünü ve tasarruf hasılasının bu vasıtaları mübayaa hususunda kullanıldığını farzetmektedir. Sarfedilmeyen paranın ve satılmıyan malların piyasa vetirsei üzerindeki tesirleri bir tarafa bırakılmaktadır.

10 — *Nihai faide nazariyesi* ise, doğru bir müşahedeye dayanan yanlış bir muhakeme eseridir. Bir mal, ancak müşterilerin en az maliyet masraflarına muadil bir fiyat ödemeğe razı olacakları hesaplandığı takdirde istihsal ve arz olunur. Maliyet değerindeki değişiklikler, daima fiyatlar üzerinde akis uyandırır. Halbuki nihai faide nazariyesi, maliyet hesapları yerine faide mefhumunu ikame etmektedir.

III

1 — *Nogaro*'nun tetkikleri, heyeti umumiyesi itibariyle dikkate şayandır. Birçok nazariyelerin tipik hususiyetleri, basit ve kuvvetli bir ifade ile canlandırılmaktadır. Eserdeki kıymet hükümlerinin birer hakikat payı taşıdıklarını da düşünmek mümkündür. Fakat müellifin, tenkitleri esnasında, daima itidal hudutları içinde kalmadığı göze çarpmaktadır.

Felsefe meselelerinde olduğu gibi, iktisat ilminde de nazariye henüz nihai tekâmül merhalesinden çok uzaktadır. Bizzat *Nogaro* da dahil olduğu halde, bütün müelliflerin fikir sistemlerinde boşluklara ve tenakuzlara rastlamak kabildir. Kurulmuş sistemlerin zaaflarını, hatâlarını ve boşluklarını belirtmek, şüphesiz ki ilme hizmet mahiyetindedir. Fakat *Nogaro*'nun tenkitlerinde, ilmin ihtiyaç gösterdiği müsamaha dozu pek cömert değildir. Müellif, nazariyeleri âdeta bir şema halinde tasvir etmekte ve tahliller bu basitleştirilmiş şemalara istinat ettirilmektedir. Bu yüzden, büyük nazariyelerin nüanslarını gözönünde bulundurmamak imkânı kaybolmaktadır.

2 — *Nogaro*'nun miktar nazariyesi aleyhindeki tenkitleri, başlıca iki esasa istinat etmektedir. Bu esaslardan birincisi, paranın hudutsuz bir sürüm kabiliyetine sahip bulunması ve ikincisi ise açık piyasa muamelelerinin («Open market operations») ehemmiyetidir. Filhakika *Nogaro*'nun gerek banknot emisyonundan ve gerekse çift metal sisteminden bahsederken belirttiği gibi, kambiyo rayıçları istikrarını muhafaza ettiği ve ödeme vasıtalarını altın veya dövize çevirmek imkânı mevcut bulunduğu müddetçe, enflasyon fiyatlar üzerinde tesir yaratmamaktadır.

Fakat bu iki hâdise *Gresham* kanununun ışığı altında tetkik edildiği takdirde, *Nogaro*'nun tenakuza düştüğü göze çarpmaktadır. Tedavüldeki gümüş para miktarı son derece arttığı halde gümüş fiyatlarının kıymetlerini muhafaza etmeleri, hakikatte, gümüşün sikke olarak kullanıldığı zaman hudutsuz sürüm kabiliyetini kazanmasından ileri gelen bir hâdise değildir. Çift metal sistemlerinde, gümüşün nihai kıymetini tayin eden ölçü, mevcut altın stokudur. Gümüş sikkelere hudutsuz sürüm kabiliyetini kazandıran âmil, hakikî kıymet ölçüsü vazifesi gören altın ankesinin,

ihtiyaçları karşılayacak seviyede bulunmasıdır. Nitekim *Gresham* kanunu tesirlerini gösterdiği ve gümüş sikkeleri altına çevirmek imkânı kaybolduğu zaman, gümüş fiyatlarının düşmesi önlenememektedir.

Aynı şey banknotların altına veya dövize çevrilmesi bahis mevzuu olduğu hallerde de varittir. Tedavüldeki ödeme vasıtaları çoğaldığı zaman, emisyon fazlasını serbestçe ve kolayca altın ve döviz stoku ile massetmek kabiliyeti, diğer bir ifade ile bir nevi «*potantiel de sécurité*» nin mevcudiyeti, enflasyonun fiyatlar üzerindeki tazyikini frenlemektedir.

Nogaro, bu vaziyeti, miktar nazariyesini çürüten bir delil telâkki etmektedir. Halbuki mesele biraz daha derinleştirilirse, hâdisenin miktar nazariyesini takviye edici mahiyette olduğu gözüktür. Serbest kambiyo ve altın karşılığı sistemlerinde, döviz ve metal stoklarının iktisadî fonksiyonu, piyasaya arz edilen mal ve hizmet miktarının fiyatlar üzerindeki tesirini andırır. Altın ve döviz stoku, doğrudan doğruya iştira kuvveti fazlasını masseder veya bu stoklar sayesinde yapılan ithalât dolayısıyla, arz ve talep muvazenesini muhafaza imkânı elde edilir. Altın ve döviz ankes ve geliri «*quantitatif*» nazariye formülünün mahreç (*dénominateur*) kısmına nakledildiği ve para karşılığının iktisadî rolü emtianın piyasa muvazenesindeki fonksiyonu ile birleştirildiği takdirde, bazı hallerde fiyat seviyesinin niçin emisyon hacmine muvazi olarak yükselmediğini izah mümkün olur.

3 — *Cournot*'nun kambiyo nazariyesi tenkit edilirken, hesap muvazenesi hakkındaki malûmat, haber ve tahminlerin yarattığı *antisipasyon konjonktürlerinin* tesiri gözden kaçırılmıştır.

4 — *Nogaro*'nun kitabındaki en zayıf nokta, nihaî faide nazariyesine tahsis edilen kısımdır. Nihaî faide nazariyesi, maliyet mefhumunu dik-kate almamakla itham edilmektedir. Halbuki maliyet mefhumu, «*calcul économique*» fikrinin ve atıf nazariyesinin ruhunda mündemiçtir. Fakat klâsiklerin *tabii fiyata* verdikleri ehemmiyete ve maliyetin rolünü mübadele safhası içinde mütalâa etmelerine mukabil, nihaî faide nazariyesi aynı mefhumu istihsal saikleri arasında tahlil etmektedir.

Doçent Dr. Feridun Ergin